

J. V. Snellman 200-juhlavuoden seminaarisarja Kuopiossa 4.–8.1.2006

Juha Hämäläinen, Kuopion yliopisto

J. V. Snellmanin perhefilosofia

Johdanto

Ajallisesti rajattuun esitykseen olisi valittava näkökulma, josta voidaan lähestyä tarkasteltavana olevaa kohdetta käytettävissä olevan ajan puitteissa. Snellmanin kaltaisen ajattelijan kohdalla tällainen rajaaminen ei yleensä ole helppoa, koska kaikki jäsentyy lopulta osaksi ajattelun kokonaisuutta ja tulee ymmärrettäväksi vain kokonaisuudesta käsin. Esimerkiksi Snellmanin perhefilosofian tarkastelussa näkökulman rajaaminen on erityisen ongelmallista juuri siitä syystä, että perhe-teema läpäisee kauttaaltaan hänen yhteiskunnallisen ajattelunsa. Perhe on fundamentaalinen kategoria hänen käytännöllisen filosofian järjestelmässään ja hallitsee perustavalla tavalla hänen yhteiskunta-, valtio-, kasvatust-, oikeus- ja moraalifilosofiaansa.

Olen valinnut tämän esitykseni lähtökohdaksi tai kiintopisteeksi Snellmanin vuonna 1863 kadosta kärsivien hyväksi järjestetyssä tilaisuudessa pitämän esitelmän *Perheen merkitys historiassa*¹, joka julkaistiin samana vuonna Litteraturbladin numerossa 8. Tässä kirjoituksessa, joka kuuluu siis Snellmanin myöhempään kirjalliseen vaiheeseen, hän kuvaa ytimekkäästi perheajattelunsa perusjuonta, joka on kyllä selkeästi löydettävissä jo hänen varhaisemmasta tuotannostaan². Esitykseni on muutoin ehkä vähän hajanainen, mutta tämä Snellmanin oma teksti luo siihen kuitenkin jonkinlaista yhtenäisyyttä.

Filosofiselta kannalta olennaista ei ole vain se, mitä mieltä henkilö on jostakin, esimerkiksi perheestä inhimillisen olemassaolon jäsentäjänä ja yhteiskunnallisena mahtina, vaan myös, miten hän perustelee kantansa. Kyseisessä esitelmässä Snellman tuo esiin näkökohtia, jotka valaisevat osuvasti hänen perhekeskeistä ajatteluaan nimenomaan

¹ Kootut teokset 20, s. 93–103. Suomentanut Eero Ojanen.

² Snellmanin esitelmä vuodelta 1863 osoittaa, että hän piti edelleen tiukasti kiinni jo varhaiskautellaan muotoutuneesta perhekeskeisestä yhteiskuntakäsityksestään ja historiantulkinnastaan. Samaa osoittavat myös eräät muut 1860-luvun kirjoitukset.

perustelujen tasolla. Esitelmä osoittaa, että hänen perhefilosofiansa ymmärtämiseksi on kyettävä hahmottamaan hänen historiankäsitystään. Toisaalta hänen historiantulkintansa läpäisee kauttaaltaan hänen filosofisen maailmankatsomuksensa ja toimii avaimena koko hänen käytännöllisen filosofiansa ymmärtämiselle.

Luonto ja henki

Snellmanin perheajattelun taustoittamiseksi on tärkeää todeta, että hänen ajattelussaan todellisuus jäsenyi kahteen valtapiiriin, luontoon ja henkeen. Jälkimmäinen on ihmisen toiminnallaan ja ymmärryksellään rakentama, jatkuvasti kehittyvä historiallinen todellisuus. Se on inhimillisen ajattelun, tahdon ja toiminnan valtapiiri, ihmisen luoma kulttuurinen ja yhteiskunnallinen todellisuus. Kullakin kansakunnalla on siinä oma erityinen traditionsa, joka saa ilmauksensa kansakunnan tavoissa, uskomuksissa ja elämäntähtämissä. Tämä traditio, kansakunnan henkinen ominaislaatu, ei ole vain menneisyyttä. Se on kunakin hetkenä läsnä ja todentuu siveellisenä maailmanjärjestyksenä – erotuksena hengettömästä luonnonjärjestyksestä – kolmella inhimillisen yhteiselämän foorumilla: perheessä, kansalaisyhteiskunnassa ja valtiossa. Siveellinen maailmanjärjestys tarkoittaa inhimillisessä toiminnassa, ihmisen teoissa, konkretisoituvan oikean toteutumista maailmassa, hengen objektivoitumista kulttuurissa ja yhteiskunnan instituutioissa.

Tulkitsen Snellmanin filosofisen antropologian peruskysymyksen koskeneen sitä, miten ihminen ylittää itsessään luonnon ja hengen valtapiirien välisen kuilun, kuilun villi-ihmisen ja kulttuuri-ihmisen välillä, siirtyy pelkästä luonnonjärjestyksestä kulttuurisen järjestyksen piiriin ja tulee ajattelevaksi, henkiseksi, järkevästi tahtovaksi ja toimivaksi moraaliseksi persoonaksi. Mielestäni hänen vastauksensa oli: ihminen kasvaa tähän olemalla osallinen tai tulemalla osalliseksi omasta kansallisesta traditiostaan ja yleisinhimillisestä sivistyksestä – moraalista, tapakulttuuria, kollektiivista oikeudentajua ylläpitävästä kansallishengestä ja asteittain myös yleisinhimillisestä kulttuuriperinnöstä. Luonto on moraalisesti sokea, vailla siveellistä omaatuntoa ja moraalista harkintaa. Nämä kuuluvat hengen valtapiiriin, historiallisesti muotoutuneeseen ja jatkuvasti kehittyvään siveelliseen maailmanjärjestykseen. Myös tieteissä Snellman erotti luonnon- ja humanistiset tieteet.

Perhefilosofian kannalta maailman kategorisoimisella luonnonjärjestykseen ja hengen valtapiiriin kuuluvaan siveellisen järjestykseen on aivan erityistä merkitystä sikäli, että ihmisen seksuaalisuus, josta perheen muodostava parisuhde saa alkunsa, redusoituu luontoperäiseksi vietiksi. Snellmanin avioliittokäsityksessä korostuikin ajatus siitä, miten luonnolliseen kiintymykseen perustuvassa parisuhteessa ylitetään viettipohjaisen subjektiivisuuden mielivalta ja saavutetaan järjellinen objektiivinen tarkoitus. Tämä tapahtuu yhteisen lastenkasvatustehtävän kautta, jossa konkretisoitu ja johon sisältyy perheen yhteiskunnallinen merkitys, sen tehtävä historiassa.

Historiankäsitys avain Snellmanin perhefilosofiaan

Artikkelissaan *Perheen merkitys historiassa* Snellman ensinnäkin toteaa, että hänen oppinsa ihmiskunnan historiasta ”on täysin uusi maan päällä ja maailmassa”. Mikä siinä sitten oli uutta? Implisiittisesti Hegeliin viitaten Snellman kertoo tämän uuden historiankäsitteen sisältävän sen, että ”ihmiskunnan historiassa on järjellinen ykseys, että siinä tapahtuu se minkä järjellisesti pitää tapahtua – siis että oikea tapahtuu”. Hän korostaa sitä, että ilman tällaista järjellistä ykseyttä, jota kutsutaan ihmiskunnan historiaksi tai maailmanhistoriaksi, ei oikeaa voi olla olemassa. Tällainen katsanto tekee historiasta järjellisen kokonaisuuden sen sijaan, että se käsitettäisiin sokeasti ryöpsähteleväksi mielivaltaisten tapahtumien virraksi.

Historia on ennen kaikkea oikean vääjäämätöntä toteutumista maailmassa. ”Kristitty tunnustaa historiassa ilman muuta Kaitselmuksen johdatuksen, tieteellinen tutkija näkee siinä järjellisen, välttämättömän järjestyksen, kansakuntien kehityksen ja ihmiskunnan yleisten etujen järjellisen kehityksen.” Snellman puhuu oikeasta ”todellisena vastustamattomana mahtina, joka ilmenee kansakuntien töissä ja toimissa”. Se ilmenee valtioissa lakina ja yhteiskuntajärjestyksenä – ”ei siksi, että viranomaiset sitä ylläpitävät, vaan siksi että yhteiskunnan jäsenet tunnustavat sen ja toimivat sen mukaisesti”. Laki sinänsä on kansakunnan tavan ilmaus – saman tavan, joka ilmenee oikeana myös perhe-elämän piirissä.

Oikealla, historiallisena mahtina, on maailmassa kolme inhimillisen toiminnan aluetta, joilla se toteutuu: perhe-elämä, laillinen kansalaistoiminta ja valtiollinen toiminta. Per-

he-elämän yhteys historiaan on yhtä huomaamaton kuin vastaansanomatonkin. Se kuuluu siveelliseen maailmanjärjestykseen paikkana, jossa luodaan kansakunnan ja ihmiskunnan henkisen elämän ja kehityksen moraalinen perusta. Tämä käy osuvasti ilmi seuraavasta suorasta lainauksesta:

”Puhumme nyt oikean olemassaolon ja maallisen mahdin hiljaisesta työpaikasta, sellaisena kuin oikea tekee itsensä vallitsevaksi maailmanhistoriassa, kansakuntien elämässä. Sillä tässä se on, tällä tavoin luodaan perheessä kansakunnan tapa, josta sen lait ja instituutiot saavat alkunsa, ja niiden mukaisesti kansakunnat toimivat suhteessa muihin kansakuntiin. ... Jollei tätä kansakunnan siveellisyyden perustaa olisi, yksikään sen jäsen ei kykenisi tekemään oikeaa maan päällä.”

Perhe on kansakunnan moraalinen, kansakunnan tapa- ja uskomusjärjestelmän syntypaikka. Samalla se on paikka, jossa luodaan perusta kunkin yksilön henkiselle kehitykselle, kasvulle moraaliseksi persoonaksi, järkevästi toimivaksi subjektiksi, yhteiskunnallisesti toimintakykyiseksi kunnan kansalaiseksi. Yksilö omaksuu perheessä tavan toimia oikein. Se piirtyy osaksi häntä, hänen persoonaansa, hänen moraalista ajatteluaan ja toimintaansa. Näin perhe on, kuten Snellmanin esitelmän loppupuolella toteaa, maailmassa toteutuvan ”oikeuden lähde”. Perheen merkitys historiassa syntyy siitä, että ”perheessä luodaan oikea siveellisenä tapana”. Näin perhe mieltyy – ei vähemmäksi kuin – koko maailmanhistorian perusvoimaksi, historiassa toteutuvan ja kansakuntien elämässä ilmenevän oikean perustaksi.

Snellmanin historiankäsitelmä on optimistinen. Sitä sävyttävät tulevaisuuden usko, ajatus jatkuvasta yleisinhimillisestä kehityksestä ja luottamus inhimillisen hengen voimaan, rationaalisuuden jatkuvaan lisääntymiseen ja moraalisesti oikean toteutumiseen. Oikea on tässä ikään kuin historian draaman yliyksilöllinen päähenkilö, joka siveellisenä maailmanjärjestyksenä – erotuksena luonnonjärjestyksestä – luo itseään ihmisten toimissa ja yhteiselämän muodoissa. Draaman punaisena lankana on kansallinen tapa, sellaisena kuin se ilmenee kansakuntien elämässä: perhe-elämän käytäntöinä, kansalaisyhteiskunnan järjestäytymisen muotoina ja valtiollisena toimintana – ja osallisuutena yleisinhimilliseen kehitykseen maailmanhistoriassa.

Vaikka Snellman luottikin edistykseen, hän totesi historian myös todistavan, että ”oikeus katoaa sellaisesta kansasta, jossa perhesiteet ovat rapistuneet – rakkauden yhdistävä side katkennut”. Samoin käy ”niiden kansojen keskuudessa, joilla isien tapa on lakannut olemasta se perusta, josta perhe-elämä kumpuaa ja jolle se rakentuu”. Perherakkaus ja sukupolvien saatossa muotoutunut kansallinen tapa ovat oikean jatkuvan kehittymisen välttämätön ja riittävä ehto historiassa. Kansakunnat voivat henkisesti tai moraalisesti rappeutua. Kyse on tällöin sen moraalialueen ylläpitävän henkisen perustan murtumisesta, joka luodaan perheissä.

Snellmanin näkökulmaa perheeseen voidaan luonnehtia yhteiskunnallis-eettiseksi erotuksena esimerkiksi teologis-sakraalisesta. Hän hahmotti perheen olemusta yhteiskuntaelämän muotona korostaen siinä yhteiskuntamoraalista ja kulttuurista näkökulmaa. Teoksessa *Valtio-oppi (Läran om staten)*, joka ilmestyi vuonna 1842, hän määritteli perheen ”siveellisyyden välittömäksi olemassaoloksi rakkautena”. Snellmanin sanoma oli: Perheessä luodaan perusta sille, että ihmiset toimivat yhteiskunnassa lainkuuliaisesti, koska laki ilmentää sitä kansakunnan tapaa, jonka he ovat perheessä sisäistäneet ja jota he pitävät moraalisesti oikeana. Tämä sanoma sisältyi myös esitelmään *Perheen merkitys historiassa*. Sen voidaan oikeutetusti katsoa kuuluneen Snellmanin yhteiskunnallisen ajattelun ja ohjelman suureen linjaan.

Huomattakoon, että Snellman kirjoitti perhekeskeistä yhteiskunta- ja valtioteoriaa aikana, jolloin modernisaatio muovasi jo ihmisten ajattelua ja elämäntapojen, horjutti perinteistä maailmankuvaa ja tapakulttuuria, ja nosti moraalin ylimmäksi mittapuuksi yksilön. Snellman kritisoi voimakkaasti individualistisia vapaan rakkauden ja luonnonmukaisen kasvatuksen oppeja, joita hän piti epähistoriallisina katsoen niiden olevan ristiriidassa siveellisen maailmanjärjestyksen kanssa.

Avioliitto ja lasten kasvatusta perhefilosofian kriittisinä pisteinä

Perhefilosofia näyttäisi olevan monien keskeisten yhteiskuntafilosofisten peruskysymysten kohtauspaikka, eräänlainen yhteiskunta-, valtio-, kasvatusta-, oikeus- ja moraalifilosofian risteysasema. Klassisissa luokituksissa sitä ei kuitenkaan lueta filosofian eri-

tyisäläksi. Myös Snellmanin filosofisessa järjestelmässä, jos sellaisesta varsinaisesti voidaan puhua, perheteema hajoaa käytännöllisen filosofian eri osa-alueille. Toisaalta hän käsittelee politiikan, pedagogiikan ja etiikan kysymyksiä aina tosiinsa kietoutuvana kokonaisuutena.

Pidän perhefilosofian ydinkohtina erityisesti kysymyksiä, jotka koskevat parisuhdetta ja avioliittoa sekä vanhempana toimimista ja lasten kasvatusta. Snellmanin käsitteli nimenomaan näitä – avioliittoa ja lasten kasvatusta – tarkastellessaan perheen merkitystä inhimillisen yhteiselämän muotona ja sen paikkaa kansakunnan henkisen kehityksen ja yksilöllisen hengenkehityksen prosesseissa. Hänen johtopäätöksensä jäsentyvät johdonmukaisesti osaksi hänen ajattelunsa kokonaisuutta.

Siinä, että Snellman esimerkiksi suhtautui jyrkän kielteisesti vapaan rakkauden oppeihin, ei ollut kyse vain sukupuolimoraalista, vaan laajasti yhteiskuntamoraalista, kansalaismoraalista ja sosialisaatiosta. Kyse oli myös rakkaudesta, rakkauskäsityksistä, erilaisista tavoista käsittää sukupuolinen rakkaus, kuten vuonna 1842 ilmestyneen romaanin *Kärlek och kärlek* otsikkokin jo antoi ymmärtää. Snellmanin mielestä vapaan rakkauden markkinoijat olivat ymmärtäneet väärin paitsi yhteiskuntaelämän olemuksen ja siveellisen järjestyksen dynamiikan myös itse rakkauden olemuksen. Väärin ymmärtäminen koski siis myös historiankäsitystä, yhteiskuntakäsitystä ja yleensä ihmiskäsitystä – sekä aivan erityisellä tavalla kasvatuskäsitystä. Kyse oli siis koko inhimillisen eksistenssin kokonaisvaltaisesta väärin ymmärtämisestä.

Voisin kuvitella, että Snellman mielessään rinnasti vapaan rakkauden aatteen ja anarkismiksi kutsutun valtioaatteen toisiinsa, mielsi näiden jotenkin kuuluvan yhteen ja ilmentävän samaa henkeä, samaa henkistä harhapolkua. Vaikka hän ei yksiselitteisesti tällaista rinnastusta tehnyt, hänen kokonaisajattelussaan vapaan rakkauden ideologia näyttäytyi tuhoisana koko yhteiskuntaelämälle ja lopulta valtiolle. Siveellisessä maailmanjärjestyksessä promiskuiteetti ilmentää subjektiivista mielivaltaa perhe-elämän, anarkismi valtioelämän alueella. Sukupuolten vapaa yhteiselämä olisi ratkaisevan tuhoisaa myös erityisesti vanhemmuudelle ja lasten kasvatukselle. Tällä logiikalla Snellman suhtautui myös avioeroon selkeän kielteisesti.

Snellman korosti perheen korvaamatonta roolia lastenkasvatuksessa. Hän luotti kasvatuksessa siihen tradition voimaan, joka on muotoutunut sukupolvien ketjussa – tapaan, joka on ”vuosisatojen pyhittämää”, käyttäkseni Dostojevskin³ ilmaisua. Tältä pohjalta hän puolusti perheiden autonomiaa niiden omaan elämänpiiriin kuuluvissa asioissa korostaen sitä, että ”yhteiskunnallinen valta pysähtyy kodin kynnykselle”. Perhe on olemassa itselleen, autonomisena elämänpiirinä, rakkauden valtakuntana, tradition kantajana ja henkisen vapauden työssijana. Sen alistaminen ulkopuolisille intresseille – yhteiskunnallisille pyrkimyksille ja valtiollisille tarkoituksille – olisi vastoin siveellistä maailmanjärjestyä, johon kuuluu olennaisesti perheen itselleen oleminen ja siinä yhteiskunnallisen tehtävän täyttäminen lastenkasvatuksena.

Snellman katsoi, että vanhemmat ovat lastensa parhaita kasvattajia, koska he rakastavat lasta. Perheessä vallitsee rakkauden ilmapiiri, jollaista ei ole eikä voi olla missään perheen ulkopuolisessa yhteiskunnallisessa kasvatustoiminnassa. Itselleen olemisesta käsin perhe toteuttaa yhteiskunnallista tehtäväänsä saattamalla lapset osallisiksi kansakunnan henkis-moraalisesta perinnöstä, kansallisesta tavasta. Snellmanin mukaan kajoaminen perheiden yksityisyyteen olisi kohtalokasta koko yhteiskuntaelämälle, koska se vaikuttaisi haitallisesti yhteiskuntamoraaliin. Valtion tehtävänä on luoda perheille edellytyksiä huolehtia lasten hoidosta ja kasvatuksesta, ei yrittää korvata perhettä tai puuttua sen elämään.

Lapsi kohtaa perheessä yhteisen huolenpidon ja yhteenkuuluvuuden ilmapiirin ja saa kosketuksen kansakunnan yleiseen tapakulttuuriin, tulee siitä osalliseksi. Tästä alkaa hänen yksilöllinen sivistyskehityksensä ja kehityksensä itsetietoiseksi subjektiksi kansakuntansa jäsenenä ja siitä edelleen siveelliseksi yhteiskunnalliseksi toimijaksi. Perheessä lapsi saa kansallishengen sävyttämät rakennuspuut siveelliselle omalletunnon ja kulttuuriselle identiteetilleen.

Näin siis perheissä luodaan pohja yleiselle oikeustajulle ja kansalaismoraalille sekä edelleen kansakunnan lainsäädännölle ja valtiolliselle elämälle. Perheellä instituutiona on lastenkasvatuksen kautta korvaamaton merkitys kansakunnan henkiselle kehitykselle

³ Dostojevski, F. M.: Muistelmia kuolleesta talosta. Alkup. teos vuodelta 1861. Suomentanut Ida Pekari. Porvoo: WSOY.

ja sivistyselämälle. Mikään perheen ulkopuolinen taho ei siis voi korvata perhettä sen siveellisyyttä luovassa ja ylläpitävässä kasvatustehtävässä. Snellman suhtautuikin jyrkän kriittisesti pyrkimykseen korvata koulun avulla kotikasvatusta. Hänen mukaansa koulu voi ainoastaan jatkaa siitä, minkä koti on saanut aikaan.

Yhteenvetona: Snellmanin mukaan perhe on olennainen osa yhteiskunnallisen elämänmuodon rakentumista, koska perhe-elämän käytännöt, jotka ilmentävät kansallishenkeä, kansallista tapaa, kansallisesti välittyneitä käsityksiä oikeasta, luovat ja ylläpitävät sitä elämänmuotoa, jossa kansakunnan ominaislaatu, sen kansallinen erityislaatu toteutuu. Kansakunnan kehittyminen itseään tietoisesti luovana kansakuntana edellyttää siveellisesti itsetietoisia, yhteistä hyvää tahtovia ja sen eteen ponnistelevia kansalaisia. Tätä voidaan kutsua myös isänmaanrakkaudeksi.

Perhefilosofia Snellmanin henkisenä perintönä

Ilman perhefilosofista aspektia on mahdotonta ymmärtää Snellmanin kokonaisajattelua. Hänen filosofisen perhekäsityksensä kautta saadaan perspektiiviä hänen toimintaansa kansallisena herättäjänä ja yhteiskunnallisena vaikuttajana. Perhefilosofia avaa näkymää hänen sivistyspyrkimyksiinsä, koulupoliittisiin kannanottoihinsa, lehtimiestoimintaansa ja yleensä poliittiseen vaikuttajantyöhönsä.

Perhefilosofian keskeiset kysymykset koskevat sekä perheen suhdetta ulkopuoliseen yhteiskuntaan että perhe-elämän sisäistä luonnetta ja järjestäytymistä. Perhefilosofiset analyysit koskevat perheen yhteiskunnallista asemaa ja merkitystä, perheen ja valtion suhdetta, perheen lastenkasvatusoikeutta ja yhteiskunnallisen vallankäytön rajoja suhteessa perheeseen, sukupuolimoraalia, vanhemmuutta, perheen sisäisiä ihmissuhteita, avioliittoa, avioeroa, perherakkautta ja yleensä perhe-elämän etiikkaa. Näitä teemoja Snellman käsitteli monipuolisesti sekä akateemisissa kirjoituksissaan että muussa kirjallisessa tuotannossaan.

Yhteiskuntafilosofina J. V. Snellman kiinnittyi vanhaeurooppalaiseen yhteiskunta- ja valtiofilosofian perinteeseen. On perusteltua tulkita hänen ajatteluaan tätä taustaa vasten. Hän näyttäisi ammentaneen erityisesti aristoteelisesta sosiaalisen ja poliittisen ajat-

telun traditiosta, johon Aristoteleen lisäksi lukeutuvat esimerkiksi Tuomas Akvinolainen, Rousseau ja Hegel. Hänen henkiseen perintöönsä kuuluu, että hän edisti ratkaisevasti hegeliläisen filosofian harrastusta ja siihen nojaavan yhteiskunta- ja kasvatustajattelun juurtumista Suomeen. Mutta hän edisti myös laajemmin yhteiskunnallisten kysymysten erittelyä ja pohdintaa niin akateemisessa mielessä kuin yhteiskunnallisen keskustelun merkityksessä. Erityisesti hegeliläinen yhteiskuntafilosofia antoi tähän kaiku-pohjaa, mutta kanavia avautui vanhaeurooppalaisen yhteiskunta-ajattelun perinteeseen laajemminkin.

Vanhaeurooppalaisessa sosiaalisen ja poliittisen ajattelun perinteessä on aivan erityinen perhefilosofian juonne, jonka kautta Snellmanin perhefilosofinen ajattelu tulee ymmärrettäväksi. Hänen perhefilosofiaansa voidaan ymmärtää vain hänen filosofisen kokonaisajattelunsa taustaa vasten, jota taas voidaan ymmärtää vain vanhaeurooppalaisen yhteiskuntafilosofisen perinteen taustaa vasten. Perheen merkitystä korostava ajattelu on erottamaton osa Snellmanin henkistä perintöä. Se läpäisee perustavalla tavalla koko hänen yhteiskunnallisen ajattelunsa. Snellmanille perhe – aviollisena rakkautena, vanhemmuutena ja lastenkasvatuksena – merkitsi inhimillisen yhteiselämän ja moraalin perustaa, jota ilman ei olisi siveellistä yhteiskuntaelämää, ei sivistystahtoa, ei isänmaanrakkautta, ei kansallista henkeä.

Näin Snellmanin kansallismielinen yhteiskunnallinen ajattelu avautuu hänen perhefilosofiansa pohjalta ja vastaavasti hänen perhefilosofiansa tulee ymmärrettäväksi hänen kokonaisajattelunsa taustaa vasten, hänen aatemaailmansa kokonaisuudesta käsin. Snellmanin perhekäsitys ei ollut mitään erillistä vaan olennainen osa hänen yhteiskuntakäsitystään ja kansallisaatettaan. Perhenäkökulma korostui voimakkaasti hänen sekä akateemisessa toiminnassaan että yhteiskunnallisessa vaikuttajantyössään kansallisena herättäjänä ja kansallisen sivistyksen puolestapuhujana. Snellmanin ajattelua, elämäntyötä ja henkistä perintöä onkin mahdotonta ymmärtää ilman perhefilosofista ulottuvuutta ja hänen perheelle antamaansa merkitystä. Snellmanin elämäntyön arvioinneissa tähän puoleen hänen ajattelussaan ja yhteiskunnallisessa ohjelmassaan on kuitenkin kiinnitetty verrattain vähän huomiota.

Monet Snellmanin poleemisista kannanotoista aikansa yhteiskunnallisiin kysymyksiin liittyivät kiinteästi hänen perhefilosofiaansa. Esimerkiksi hänen torjuvaa suhtautumistaan lastentarhoihin ja aikansa naisemansipaatioliikkeeseen ei voida lainkaan ymmärtää tuntematta hänen ajattelunsa perhefilosofista puolta. Kannanotot naiskysymyksessä jäsentyvät kokonaisuudessaan osaksi hänen perhefilosofiaansa ja perhekäsitystään. Snellmanin korosti voimakkaasti äidin roolia lastenkasvatuksessa ja perhe-elämän hengen luomisessa. Omassa perhe-elämässään aviopuolisona ja isänä hän myös toteutti tätä näkemystään, jonka mukaan lasten hoito ja kasvatusta perheessä kuuluu ensisijaisesti naiselle ja elannon hankkiminen miehelle. Vaimonsa varhaisen kuoleman vuoksi hän kuitenkin joutui toimimaan usean vuoden ajan viiden alaikäisen lapsen yksinhuoltajana. Käytännössä perheen naispuolinen taloudenhoitaja kantoi näinä vuosina huomattavan osan kasvatusvastuusta.

Snellmanin henkinen perintö suomalaisessa yhteiskunnassa on niin läpitukenavaa, että hänen perhefilosofiansa jälkiä on vaikea erottaa kaikesta muusta. Tutkimusta kuitenkin tarvittaisiin esimerkiksi snellmanilaisen perhekeskeisen yhteiskunta- ja valtiokäsityksen asemasta Suomen perhelainsäädännön ja perhepolitiikan kehityksessä. Kuten Sami Mahkonen⁴ on todennut, suomalainen perhelainsäädäntö on perinteisesti rakentunut absoluuttista sukupuolimoraalia korostaville kristillis-siveellisille näkökohdille. On korostettu parisuhteen laillistamisen periaatetta, sukupuolisen kanssakäymisen kuulumista avioliittoon ja sitä, että lainsäädännön oikeusvaikutukset koskevat avioliitossa eläviä ja heidän lapsiaan. Nämä korostukset käyvät pitkälti yksiin Snellmanin perhekäsityksen kanssa, vaikka onkin varottava ajattelema, että hän yksin olisi luonut aatteellisen pohjan tälle traditiolle tai yleensäkin perhelainsäädännöllisille linjauksille.⁵

⁴ Mahkonen, Sami 1991: *Voidaanko lasta lailla suojella?* Jyväskylä: Lakimiesliiton Kustannus.

⁵ Huomautettakoon, että perhelainsäädännössä tämä linja ei ole ollut mitenkään ongelmaton. Esimerkiksi avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten oikeudelliseen asemaan saatiin parannusta vasta vuonna 1922 säädetyssä laissa, mutta tämän jälkeenkin heidän asemansa jäi heikoksi. Yhteiskunnassa ei myöskään ollut virallista järjestelmää avioliiton ulkopuolella synnyttäneiden naisten auttamiseksi. Snellman oli vaatinut jo 1840-luvulla aviottomille lapsille samoja oikeuksia kuin avioliitossa syntyneille. Teoksessaan *Valtio-oppi* (1842) hän kritisoi aikansa lainsäädäntöä aviottomien lasten ja heidän äitiensä oikeuksien polkemisesta ja esitti, että myöntämällä aviottomalle lapselle samat oikeudet kuin avioliitossa syntyneelle avioton lapsi "säätettäisiin mahdolliselta halveksunnalta, kurjuudelta ja usein nähdyltä moraaliselta turmelmiselta".

Tiivistäen: Filosofina Snellman argumentoi ja käsitteellisti, sanomalehtimiehenä ja poliitikkona hän myös polemisoi ja julisti. Hän antoi suomalaisen yhteiskunnan rakentajille perhekeskeisen yhteiskunta-ajattelun koordinaatteja, jotka ovat paitsi ohjanneet hepolitiikan ja perhelainsäädännön kehittämistä myös muovanneet linjauksia laajasti yhteiskuntapolitiikan muillakin osa-alueilla. Ja vaikka puhummekin suurmiehestä, kansallisen historiamme henkisestä jättiläisestä, on syytä muistaa – mitä hän itsekkin korosti – että kansakunnan historia on aina kollektiivisten ponnistelujen historiaa.

Snellmanin perhefilosofia nykyajassa

Snellmanin perhefilosofian pääkohtien ja siihen liittyvän Snellmanin henkisen perinnön yleisen tarkastelun jälkeen meillä lienee lopuksi lupa kysyä, mitä merkitystä hänen perhefilosofiallaan on nykypäivän maailmassa. Onko hänen perhekeskeisellä yhteiskunta-ajattelullaan annettavaa nyky-yhteiskunnalle, nykyperheelle, nykyihmiselle? Kun näin kysymme, on varottava syyllistymästä siihen, että mittaamme Snellmanin ajattelua yksipuolisesti oman aikamme mittapuilla.

Voimme yrittää suhteuttaa Snellmanin perheajattelua nykypäivään monesta näkökulmasta. Sen lisäksi että tarkastelemme, miten hänen henkinen perintönsä on muovannut suomalaista yhteiskuntaa ja painanut lähtemättömät jälkensä kansakuntamme historiaan yhteiskuntaelämän ja -politiikan eri osa-alueilla, voimme yrittää tuoda häntä nykypäivään, arvioida hänen näkemystensä kantavuutta nykypäivän kysymyksiin ja pohtia hänen ajattelunsa näkökulmasta nykypäivän kysymyksiä ja haasteita. Meidän ei ole tarpeen esittää kysymystä, mitä Snellman sanoisi tai tekisi – mutta senkin toki voimme esittää. Aivan oma ulottuvuutensa olisi myös tarkastella Snellmanin ajattelua ja tuotantoa akateemisilla kriteereillä, pohtia hänen perhefilosofiansa tieteellistä kontribuutiota nykypäivän perhefilosofisessa keskustelussa, argumentaation pätevyyttä ja filosofisen järjestelmän ajatuksellista kestävyyttä.

Nykypäivän yhteiskunnallisesta todellisuudesta nousee monia yksittäisiä perhefilosofiaa koskevia kysymyksiä, joihin Snellmanin ajattelua voidaan peilata. Miten Snellmanin avioliitonäkemys suhteutuu nykypäivän avioliittolainsäädäntöön? Mitä traditio tarkoittaa nykypäivän kasvatuksessa ja mihin se kantaa tässä ajassa, jolle on tunnusomaista

sosialisaation kaikinpuolinen pirstoutuminen ja traditioiden katkeaminen niin sukutraditioina kuin yleisemminkin kansallisten tapojen traditioina? Missä ovat modernin lastensuojelun aikakaudella perheen autonomian rajat ja vastaavasti perheiden elämään interventioita kohdistavan lastensuojelun rajat? (Lasten huostaanotoistahan on käyty erittäin mielenkiintoista periaatekeskustelua viime viikkoina Savon Sanomien yleisönosastossa). Edelleen voimme jatkaa kysymysten esittämistä. Ovatko avioero- ja lastensuojelutalot osoitus suomalaisten henkisestä ja moraalista rappeutumisesta vai onko kyse jostakin muusta ajan ilmiöstä? Mitä vanhemmuus tarkoittaa informaatioyhteiskunnassa – internetin, tietokonepelien ja yhä raaemmaksi käyvän väkivaltaviihteen aikakaudella?

Yksittäisissä kysymyksissä konkretisoituva peruskysymys näyttäisi – suurelta osin – koskevan yksilön oikeuksien ja yhteisen hyvän suhdetta ja yhteensovittamisen vaikeutta. Tältä osin Snellmanin linjaa voitaisiin yleisesti luonnehtia linjaksi, jossa korostuu johdonmukaisesti yhteisen hyvän periaate. Armas Nieminen⁶ esimerkiksi kutsui vuonna 1951 julkaistussa väitöskirjassaan Snellmanin avioliitonäkemystä ”sosiaalisesti avioliittoideologiaksi” viitaten siihen, että Snellman eritteli avioliiton yhteiskunnallista merkitystä ja kiinnitti huomiota avioliittokäsityksen sosiaalisiin seurauksiin. Koko Snellmanin perhefilosofia on tässä mielessä ”sosiaalista”. Yleistäen voitaneenkin sanoa, että tällaista näkökulmaa hän näyttäisi meille tarjoavan, jos kysymme, mitä annettavaa hänellä, hänen perhefilosofiallaan, on nykypäivään.

Mutta – jos tällainen kysymys ylipäätään sallitaan – miltä Snellmanin ajattelu oikeastaan näyttääkään nykypäivän perspektiivistä? Onko sillä mitään kosketusta elämäntodellisuuteen nyky-Suomessa, jossa avoliitot ja avioerot ovat yleisiä, yläasteikäisille nuorille jaetaan koulussa kondomeja teiniraskauksien ehkäisemiseksi ja uusin biotekniikka on avannut olennaisesti uusia mahdollisuuksia perhesuunnitteluun? Onko Snellmanin perhefilosofialla mitään kontribuutioita esimerkiksi keskusteluun, jota hedelmöityshoitoasiassa käydään lasten, siittiönuovuttajien, kohdunvuokraajien ja samaa sukupuolta olevien parien oikeuksista? Eikö hänen perhefilosofiansa ole auttamattomasti vanhentunut? Voidaanko perhe-keskeistä yhteiskuntateoriaa ylipäätään pitää elinvoimaisena tai edes mielekkäänä yhteiskunnassa, jossa perhe yhteiselämän muotona näyttää tilastojen

⁶ Nieminen, Armas 1951: Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. Turku: WSOY.

valossa olevan syvässä kriisissä, sinkkuus elämänvalintana yleistymässä ja perhemuotoisten asuntokuntien suhteellinen määrä hiljalleen pienenemässä? Onko siis mieltä etsiä Snellmanin ajattelusta vastauksia nykypäivän haasteisiin?

Ehkä mielekkäämpää kuin pohtia Snellmanin ajattelun suhdetta yksittäisiin ajan ilmiöihin olisi tunnistaa hänessä kokonaisvaltainen ajatteliija, jonka kysymykset koskettavat inhimillistä eksistenssiä ja ihmisen yhteiskunnallista olemistapaa tavalla, joka on aina ajankohtaista. Hänen johtopäätöksensä eivät ole niinkään yksittäisiä vastauksia yksittäisiin kysymyksiin, vaan kyse on kokonaisesta aatteesta, ajattelutavasta, ihmis-, yhteiskunta- ja historiankäsityksestä.

Historialliselta kannalta Snellmanin perhefilosofiaa ja hänen johtopäätöksiään on tarkasteltava suhteessa hänen omaan aikaansa, mutta yleispätevän kysymyksenasettelun kautta hänen ajattelunsa väistämättä tarjoaa monenlaista kosketuspintaa myös nykypäivään. Monet hänen käsittelemistään kysymyksistä, kuten kysymykset perheen lainsäädännöllisestä asemasta, vanhemmuudesta, lastenkasvatuksesta ja yhteiskunnallisen vallan rajoista, ovat ajattomia.

Kokonaisvaltaisen ajattelun haaste

Perhefilosofian piiriin kuuluu lukuisia erityiskysymyksiä, jotka myös kietoutuvat toisiinsa. Tällaisia ovat esimerkiksi kysymykset vanhempien kasvatusoikeudesta, perheen autonomiasta, aviollisesta uskollisuudesta, lapsen velvollisuuksista vanhempia kohtaan, sukupuolisesta rakkaudesta ja moninaiset lastenkasvatuksen kysymykset, jotka eriytyvät yleisen vanhemmuuden sekä isyyden ja äitiyden teemoihin. Erityiskysymykset vaativat erityistarkastelua, mutta ne on myös nähtävä osana laajempaa kokonaisuutta. Snellmanin henkisessä perinnössä korostuu juuri perheen ja perhefilosofisten erityiskysymysten käsittäminen ja käsittely koko käytännöllisen filosofian taustaa vasten, osana inhimillisen yhteiselämän, yhteiskunnallisen toiminnan, lainsäädännön, kasvatuksen ja moraalien muodostamaa kokonaisuutta.

Perättäessä menneisyyden ajattelijan suhdetta nykypäivään saatetaan sortua kohtalokkaisuksiin virhepäätelmiin. Näiden välttämiseksi henkilön ajattelua ja katsomuksia on tar-

kasteltava hänen oman aikakautensa taustaa ja edellytyksiä vasten, siis tulkittava siitä historiallisesta kontekstista käsin, johon ne kuuluvat. On myös ehdottoman välttämätöntä, ettei yksittäisiä johtopäätöksiä tarkastella irrallisina ajatuksina vaan osana ajattelun kokonaisuutta. Snellmanin ajattelussa esimerkiksi vapaan rakkauden vastustaminen saatetaan tulkita virheellisesti seksuaalikielteisyydeksi ja patriarkaaliset vivahteet sukupuolirooleja koskevissa näkemyksissä naisten alistamiseksi – ja näin leimata Snellmanin ajattelu negatiivisilla määritteillä. Tällainen päättely sopisi kyllä nykypäivän sirpaleiseen ajan henkeen, mutta antaisi väärän kuvan Snellmanista, hänen pyrkimyksistään ja ajattelustaan.

Filosofisessa mielessä Snellman tarkasteli maailmanmenoa ankaran systemaattisesti ja kokonaisvaltaisesti, jolloin yksittäiset kannanotot saavat merkityksensä vain ja ainoastaan kokonaisuuden osina. Sukupuolimoraalissa ei siis ollut kyse vain sukupuolimoraalista, kasvatuskysymyksissä ei ollut kyse vain kasvatuskysymyksistä, naisasiassa ei ollut kyse vain naisasiasta.

Snellmanin kaltaiset generatiiviset ajattelijat opettavat meitä hahmottamaan asioita yhteiskuntaelämän kokonaisuudesta käsin ja katsomaan maailmaa historian silmälasien läpi. Perhefilosofiasta kiinnostuneille he antavat haasteen ymmärtää perheen olemusta ja sen inhimillistä merkitystä sekä harkita perhepoliittisia linjauksia sellaisten analyysien ja pohdintojen kautta, jotka filosofisena antropologiana, yhteiskuntateoriana ja historialliseen tiedostamiseen nojaavana päättelynä luotaavat syvälle inhimillisen olemassaolon ja yhteiselämän perusteisiin.

Vaikka näillä ajattelijoilla on omat sokeainpisteensä ja heikot kohtansa, joissa – suuresa viisaudessamme – ainakin kuvittelemme, että itse ymmärrämme asioiden oikean laidan heitä paremmin, heidän vahvuutensa on kokonaisajattelu. Snellmanilla tähän yhdistyi vielä vahva visionäärisyys ja käytännön yhteiskunnallinen toiminta. Tällaista epäilemättä tarvitaan nykypäivänäkin – esimerkiksi ajateltaessa perhe-elämän haasteita ja perhepolitiikan sovittamista niihin.